

ZBIGNIEW K. ZUZIAK*

**NOWE STRUKTURY W PRZESTRZENI METROPOLITALNEJ.
PYTANIA I PROBLEMY PLANISTYCZNE****NEW STRUCTURES IN METROPOLITAN SPACE.
PLANNING QUESTIONS AND PROBLEMS****Streszczenie**

W artykule podjęto próbę zwrócenia uwagi na potrzebę nowej interpretacji europejskiej sieci metropolitalnej w kontekście międzynarodowych badań i studiów projektowych poświęconych terytorialnemu rozwojowi w europejskiej przestrzeni oraz nowych koncepcji teoretycznych dotyczących „przestrzeni przepływów” i „społeczeństwa sieci”. Autor uważa, że w dyskusji nad strategiami umacniania pozycji konkurencyjnej polskich obszarów metropolitalnych powinny pojawić się nowe wątki poświęcone problemom integracji sieci metropolitalnej i odpowiadających im struktur osadniczych w skali regionu metropolitalnego. Rozwiązywanie tych problemów wymaga praktycznego stosowania innowacyjnych metod sterowania rozwojem przestrzennym obszarów i regionów metropolitalnych. Tezy te autor uzasadnia, odnosząc się do przykładów wybranych regionów metropolitalnych UE, w szczególności zaczerpniętych z praktyki planowania rozwoju metropolii skandynawskich. Na tym tle proponuje podjęcie badań nad strukturą metropolitalną regionu śląsko-krakowskiego i apeluje o podjęcie konkretnych form współpracy regionalnej w ramach potencjalnego regionu metropolitalnego Katowic i Krakowa.

Słowa kluczowe: urbanistyka, planowanie przestrzenne obszarów metropolitalnych, struktura przestrzenna regionu metropolitalnego

Abstract

This is an attempt to draw readers' attention to interpretations of European metropolitan network in the context of international studies on territorial development in European space as well as new theoretical concepts related to "the space of flows" and "the network society". The author points out that in discussion on strategies aimed to strengthen competitive position of Polish metropolitan areas more attention should be focused on the integration of our metropolitan network and respective settlement structures in the scope of metropolitan region. This, in turn, calls for more innovative methods of land use controls and other tools of spatial policies applicable for specific development conditions of a given metropolitan area. To support these thesis' the author refers to case studies from selected metropolitan regions in EU, particularly in Scandinavian metropolises. On this background, the new collaborative research project is proposed for potential metropolitan region of Kraków-Katowice.

Keywords: urbanism, spatial planning of metropolitan areas, spatial structure of metropolitan regions

* Dr hab. inż. arch. Zbigniew K. Zuziak, prof. PK, Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Małopolska przestrzeń metropolitalna a społeczeństwo sieci

1.1. Pytania

W słowie wstępnym do organizowanej niedawno konferencji pt.: *Kreatywna i innowacyjna Europa wobec wyzwań XXI wieku*, Profesor Antoni Kukliński postawił kilka zasadniczych pytań, wśród których dla naszej dzisiejszej dyskusji znaczenie szczególne ma pytanie: „Czy Małopolska może zostać kreatywnym i innowacyjnym regionem?”¹ Spróbujmy rozwinąć tę kwestię, skupiając się na jej przestrzennych aspektach. Idąc tym tropem możemy zapytać:

Jakie są uwarunkowania i szanse intelektualne, strukturalne i instytucjonalne, aby przestrzeń Małopolski sprostała konkurencyjnym wyzwaniom w pierwszej połowie XXI w.?

Tak sformułowane pytanie oznacza, że w serii dalszych pytań konkretyzujących nasze myślenie o wizji konkurencyjnej przestrzeni Małopolski należałoby położyć akcent na zmiany w świadomości urbanistycznej, dzięki którym działania nadające kierunek zmianom w małopolskiej strukturze osadniczej będą bardziej racjonalne a zarazem kreatywne, czyli przenoszące postulat innowacyjnej gospodarki w sferę struktur i zachowań przestrzennych. Innymi słowy, wśród kolejnych pytań na pierwszym miejscu wypada postawić pytanie o uwarunkowania i szanse wprowadzenia do praktyki zarządzania rozwojem regionalnym metod, technik i narzędzi urbanistycznych sprzyjających twórczemu myśleniu. To z kolei oznacza, że w praktycznym działaniu nasze myślenie urbanistyczne powinno bardziej niż dotychczas opierać się na conceptach teoretycznych interpretujących urbanistyczną rzeczywistość i posilkować się dokonaniem sztuki urbanistycznej, które sprawdziły się w krajach o najwyższym poziomie innowacyjności gospodarki – także w sferze gospodarki przestrzennej². W ten sposób dochodzimy do wniosku, że w dyskusji nad zarządzaniem obszarami metropolitalnymi nie powinno zabraknąć pytań dotyczących najnowszych conceptów teoretycznych na temat natury przestrzeni metropolitalnej i sieci, która nadaje jej cechy struktury, a także możliwości swego rodzaju „transferu technologicznego” w zakresie metod i technik projektowania dalekosiężnych wizji rozwoju regionów metropolitalnych. Przykładem takich poszukiwań są koncepcje skandynawskiej urbanistyki i regionalistyki wskazujące kierunki wdrażania idei „płynnej rzeczywistości urbanistycznej” do praktyki naszego zawodu.

1.2. Perspektywy, procesy, koncepty

Polemika, jaka rozgorzała wokół ustawy metropolitalnej sprawia, że ciężar dyskusji na temat rozwoju metropolitalnego przesunął się wyraźnie w stronę zagadnień ustrojowych, instytucjonalnych i instrumentalnych aspektów zarządzania rozwojem przestrzennym³. Są to problemy istotne, wręcz fundamentalne dla prowadzenia racjonalnej polityki przestrzennej w skali metropolitalnej, jednak dominujący nurt tej dyskusji zdaje się odsuwać na dalszy plan inne, równie ważne problemy rozwoju metropolitalnych struktur przestrzennych, widoczne zwłaszcza z perspektywy międzynarodowych projektów poświęconych konkurencyjności europejskiej przestrzeni⁴. Proponuję zatem, aby zastanowić się nad problematyką sterowania rozwojem metropolitalnym właśnie z tej szerszej perspektywy, licząc, że pomoże to nam znaleźć bardziej wyważone proporcje pomiędzy operacyjnymi,

taktycznymi i strategicznymi aspektami metropolitalnej polityki przestrzennej, a jednocześnie uzupełnić pragmatyczne nurty metropolitalnej dyskusji wątkami urbanistycznej teorii, bez których dzisiaj trudno bronić racjonalności decyzji planistycznych podejmowanych w skali ponadlokalnej.

Metropolizacja, suburbanizacja i podobne procesy zachodzące w skali globalnej⁵ sprawiają, że przestrzeni urbanistycznej doświadczamy za pośrednictwem coraz bardziej złożonych, nieczytelnych⁶ i trudnych do zinterpretowania form materii i struktur urbanistycznych oraz procesów strukturotwórczych. W rezultacie pojawiają się nowe filozoficzne koncepcje przestrzeni i planistyczne metody regulowania zmian w jej urządzeniu. Zauważenie tej zależności nie jest bynajmniej odkryciem, jednak świadomość konsekwencji, jakie ona niesie dla warsztatu urbanistycznego jest już mniej powszechna. Metafory płynności przenikają do różnych obszarów wiedzy. Odgrywają istotną rolę w aparacie pojęciowym i koncepcjach teoretycznych wyrażających zawilości wzajemnych odniesień pomiędzy procesem społecznym a urbanistyczną formą przestrzenną. W relacjach tych David Harvey upatruje istotę urbanistyki, a Manuel Castells, podążając tym tropem, poszukuje nowych współzależności między zjawiskami charakterystycznymi dla „społeczeństwa sieciowego” i transformacjami struktur urbanistycznych dokonującymi się w „przestrzeni przepływów”.

1.3. Planowanie przestrzenne a konkurencyjność regionów metropolitalnych

Sprzeczności i paradoksy przypisywane urbanistycznej „przestrzeni przepływów” i koncepcjom „społeczeństwa sieci” nie zwalniają urbanistów z obowiązku poszukiwania praktycznych rozwiązań dla kwestii warsztatowych, z którymi planowanie i zarządzanie metropolitalne zderza się w warunkach „urbanistycznej płynności”. Obserwacja przejawów życia miejskiego w „społeczeństwie sieci” skłania do następujących uogólnień odnoszących się do przestrzeni urbanistycznej i regionalnej:

- nowe struktury i formy zamieszkiwania oraz nowy styl życia miejskiego wymagają nowych koncepcji i sposobów interpretowania, zapisywania i regulowania zmian zachodzących w „przestrzeni przepływów”;
- w obecnej fazie metropolizacji Europy przejawy konkurencji między metropoliami będą wymuszać nie tylko prowadzenie urbanistycznej polityki przestrzennej w skali obszaru metropolitalnego, ale będą z czasem zmuszały nas do wyjścia poza klasyczne już praktyki zarządzania rozwojem metropolitalnym;
- w nowych podejściach, charakterystycznych dla przodujących krajów UE, szczególnego znaczenia nabiera konkurencja między regionami metropolitalnymi. Wymaga to podjęcia kroków prowadzących do tego, aby w nowej koncepcji zagospodarowania przestrzennego kraju pojawiło się pojęcie regionu metropolitalnego.

2. Struktura przestrzeni metropolitalnej⁷

2.1. Struktura i sieć metropolitalna

Struktura metropolitalna jest kolejną fazą rozwoju przestrzennych form życia miejskiego. Jest odzwierciedleniem takich współczesnych zjawisk cywilizacyjnych, jak: globalizacja, rozwój ICT (technologii informacyjno-komunikacyjnych), suburbanizacja, tworzenie sieciowych powiązań funkcjonalnych między miastami, dominacja transportu samo-

chodowego, deregulacja (przewaga doktryn neoliberalnych w życiu polityczno-ekonomicznym), przewaga zachowań konkurencyjnych nad kooperacją czy wreszcie kryzys centralności (przewaga sił odśrodkowych nad dośrodkowymi w dynamice procesów strukturotwórczych)⁸.

Interpretacja procesów metropolizacji i struktury przestrzennej obszarów metropolitalnych wymaga odniesienia się do problemu definiowania pojęcia metropolitalność. Jeśli bowiem próbujemy porządkować sprawy terminologiczne, nasuwa się od razu pytanie o relacje: obszar metropolitalny a miasto – metropolia. Tego rodzaju rozważania nie są jedynie ćwiczeniem akademickim. Mają swoje praktyczne konsekwencje warsztatowe dla zasad interpretowania hierarchii sieci metropolitalnej (szczeble metropolitalności), a do pewnego stopnia także dla kryteriów delimitacji obszarów metropolitalnych. Nasuwa się więc pytanie o pomoc, jakiej udzielić może teoria urbanistyki w praktycznym kształtowaniu i wdrażaniu polityk miejskich i metropolitalnych. Jakimi zasadami powinniśmy się kierować, sterując procesami zmian dokonujących się w urbanistycznej przestrzeni? Tendencjom do jej polaryzacji i fragmentacji ma przeciwdziałać wdrażanie regionalnej i lokalnej polityki spójności, ale scalanie „rozbitych kawałków” przestrzeni metropolitalnej w logicznie spójną całość wymaga również integrowania i koordynowania strategii urbanistycznych różnych podmiotów gospodarujących w ramach tych bliżej nieokreślonych struktur.

Polskie metropolie dopiero wkraczają we wstępną fazę suburbanizacji i metropolizacji. Metropolizacja jest procesem funkcjonalnym polegającym na rozwoju metropolii, formowaniu się obszarów metropolitalnych i regionów miejskich oraz kształtowaniu się regionalnych układów sieciowych. Konsekwencje tych zjawisk dla ładu przestrzennego i praktycznego wdrażania zasad rozwoju podtrzymywanego/zrównoważonego będą coraz poważniejsze. W tym kontekście nie powinna dziwić teza, że w rzeczywistości urbanistycznej, którą opisujemy w „przestrzeni przepływów” i którą odnosimy do „społeczeństwa sieci”, coraz ważniejszym zadaniem staje się planowanie oraz projektowanie struktur i form urbanistycznych w nowej przestrzeni metropolitalnej.

2.2. Przestrzeń metropolitalna – problemy delimitacji

Większość terminów stosowanych w urbanistyce i planowaniu przestrzennym można rozumieć na wiele sposobów. Podobnie jest w przypadku pojęcia: *przestrzeń metropolitalna*. Dla urbanistów i regionalistów jest to przede wszystkim efekt procesu metropolizacji, przedmiot polityki regionalnej w skali makro i przedmiot polityki urbanistycznej w odniesieniu do terytorium uznanego za obszar lub region metropolitalny.

Kazimierz Trafas [12] używa pojęcia *przestrzeń metropolitalna* niemal wymiennie z terminem *obszar metropolitalny*. Jednocześnie charakteryzuje cechy tej przestrzeni, pisząc: „Metropolie stają się organizmami coraz bardziej rozległymi, ale i nieciągłymi w przestrzeni. Tej ekspansji terytorialnej towarzyszy wewnętrzne zróżnicowanie strukturalne i funkcjonalne, przez co tworzą przestrzeń coraz bardziej złożoną i staje się to dla nich cechą immanentną. Dla mieszkańców obszaru metropolitalnego oznacza to wiele okazji ekonomicznych, społecznych czy kulturalnych, które oferuje metropolia.” [12, s. 96].

Problemy metodologiczne związane z wyznaczaniem zasięgu obszarów metropolitalnych i aglomeracji miejskich były od dłuższego czasu przedmiotem zainteresowania geografów, ekonomistów regionalnych, statystyków, a także planistów przestrzennych. Prze-

gląd różnych metod delimitowania obszarów metropolitalnych⁹ prowadzi do wniosku, że należałoby tutaj szukać kompromisu pomiędzy trzema celami/zadaniami:

- zidentyfikowanie metropolitalnej sieci powiązań strukturalnych w regionalnej i ponadregionalnej „przestrzeni przepływów”;
- określenie zasięgu terytorialnego występowania metropolitalnej struktury przestrzennej i funkcji, którym powinien służyć plan zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego,
- zakreślenie obszaru, który może być przedmiotem zarządzania metropolitalnego.

Źródłem poważnego problemu metodologicznego w procedurach delimitacji obszaru, który można uznać za przestrzeń metropolizacji i suburbanizacji, jest natura tych procesów strukturotwórczych – sieciowość i nieciągłość przestrzenna. Procesy globalizacji zacierają granice obszarów, w których rozgrywają się funkcje metropolitalne szczególnie istotne dla „gry konkurencyjnej” w skali międzynarodowej. W rezultacie, dla wyjaśniania współczesnych zjawisk urbanizacyjnych, coraz większego znaczenia nabierają sieciowe, teoretyczne koncepcje „regionów motorycznych”, koncepcje miast – regionów, regionów miejskich, regionów zurbanizowanych, koncepcje „między miasta” (*Zwischenstadt*), (Sieverts T., 1997), a także interpretacje wykorzystujące do opisu przestrzennych aspektów transakcji rynkowych i powiązań kooperacyjnych tzw. zjawiska klasterowe¹⁰.

Tadeusz Markowski i Tadeusz Marszał zwracają uwagę, że „pojęcie obszaru metropolitalnego ma dość teoretyczny, abstrakcyjny i rozmyty charakter”¹¹. Definiują oni obszar metropolitalny jako: „wielkomijski układ osadniczy (monocentryczny lub policentryczny, złożony z wielu jednostek osadniczych oraz terenów o wysokim stopniu zurbanizowania)”:

- obejmujący strefę o znacznym bezpośrednim zasięgu codziennego oddziaływania (miejsca pracy i zamieszkania) oraz tereny potencjalnych możliwości rozwojowych;
- gdzie zachodzą procesy metropolizacji i występuje wystarczające nagromadzenie działalności uzupełniających (substytucyjnych) metropolitalne funkcje ośrodka centralnego (lokalizacja funkcji metropolitalnych);
- dużej skali wewnętrznej integracji funkcjonalnej (silnych powiązaniach funkcjonalnych) z dobrze rozwiniętą siecią transportową¹².

Możemy zatem przyjąć, że stosowane w praktyce planistycznej techniki delimitacji w niewielkim stopniu odzwierciedlają istotę i zasięg zjawisk, które stanowią przedmiot polityki metropolitalnej. Niestety jako prawdziwa rysuje się również zależność odwrotna. Można bowiem zakwestionować praktyczną przydatność koncepcji teoretycznych budowanych przez ekonomię regionalną, jeżeli w ślad za nimi nie pójdą rozwiązania warsztatowe, przekładające sieci powiązań strukturalnych na techniki zapisu, które mogłyby być stosowane w toku sporządzania planu zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego.

Delimitując obszar metropolitalny dla celów planistycznych, nie powinniśmy abstrahować od struktur podmiotowych: rzeczywistych i potencjalnych struktur instytucjonalnych/decyzyjnych i uwzględniać możliwości zasobów informacji statystycznej, a także wolę współpracy gmin wchodzących w skład delimitowanego obszaru. Istotne będą tu wyniki legislacyjne dyskusji toczącej się na temat rozwiązań instytucjonalnych w tej materii.

3. Planowanie przestrzenne a projektowanie rozwoju europejskich regionów metropolitalnych

3.1. Projektowanie rozwoju regionu metropolitalnego – „transfer technologiczny”

Istnieje kilka powodów, dla których projektowanie rozwoju w skali regionu metropolitalnego staje się ważnym zagadnieniem planowania przestrzennego i zarządzania metropolitalnego. Co najmniej cztery następujące bloki zagadnień zasługują na szczególną uwagę:

1. Interpretacje teoretyczne akcentujące znaczenie efektu synergicznego w polityce regionalnej, czyli kwestie korzyści wynikających ze zwiększonego potencjału konkurencyjności regionów metropolitalnych (w stosunku do pojedynczych obszarów metropolitalnych) i większe szanse dominacji na „metropolitalnym rynku”; rola ich potencjału demograficznego, innowacyjnego i politycznego.
2. Rola regionów metropolitalnych w polityce terytorialnej UE w kontekście zapisów Agendy Terytorialnej UE (Lipsk, 25–27 maja 2007) zalecającej: „wspieranie regionów miejskich, klastrów konkurencyjności i innowacji poprzez realizację polityki współpracy i tworzenia sieci kontaktów, a zwłaszcza innowacyjnych środków współdziałania środowiska przedsiębiorców, naukowców i administracji”.
3. Doświadczenia praktyczne w sferze zarządzania rozwojem regionalnym ze szczególnym uwzględnieniem współpracy między jednostkami samorządowymi w ramach regionu metropolitalnego. Spośród europejskich przykładów współpracy w ramach regionu metropolitalnego (wizje rozwoju i wspólne przedsięwzięcia inwestycyjne) cennym źródłem inspiracji dla regionu śląsko-krakowskiego mogą być doświadczenia planistyczne i menedżerskie regionu metropolitalnego zwanego Trójkątem Saksońskim¹³.
4. Rola urbanistyki w projektowaniu rozwoju regionów metropolitalnych i współzależności, jakie na tym tle rysują się pomiędzy planowaniem przestrzennym w skali metropolitalnej a projektowaniem urbanistycznym.

Ten ostatni wątek może być szczególnie interesującym tematem dyskusji w środowisku architektów-urbanistów zajmujących się problematyką projektowania rozwoju w skali metropolitalnej. Osiągnięcia, jakie w tej mierze prezentuje urbanistyka i regionalistyka skandynawska mogą być dla naszej urbanistyki i polityki regionalnej przedmiotem „transferu technologii”, który ze wszech miar zasługuje na rekomendację. Ostatnio, uwagę planistów przyciągnęła w szczególności dyskusja nad osiągnięciami w zakresie projektowania rozwoju dwóch regionów:

- Regionu Metropolitalnego Helsinek,
- Regionu Metropolitalnego Öresund: Kopenhaga–Mälmo.

W obu tych przykładach mamy do czynienia z nowatorskimi rozwiązaniami w zakresie kojarzenia klasycznych metod planowania przestrzennego w skali metropolitalnej z projektowaniem urbanistycznym w skali wielkoprzestrzennej. Dyskusja nad wizją rozwoju metropolitalnego wychodzi dalece poza abstrakcyjne modele teoretyczne i pragmatyczne ustalenia dotyczące zasad metropolitalnej polityki przestrzennej i instrumentarium sterowania rozwojem metropolitalnym i znajduje interesującą podbudowę w poszukiwaniach nowej formy urbanistycznej ilustrowanych koncepcjami architektoniczno-urbanistycznymi. W przypadku regionu metropolitalnego Helsinek na uwagę zasługują publikacje poświęcone rezultatom konkursu pt.: *Wizja Helsinki 2050*¹⁴. W przypadku Regionu Metropolitalnego Öresund możemy natomiast prześledzić, jak należąca już niemal do kanonu

europejskiej regionalistyki koncepcja planu regionalnego Wielkiej Kopenhagi ewoluowała, reagując na zmiany:

- sytuacji strategicznej tego regionu Europy,
- systemu planowania przestrzennego w Danii i Szwecji,
- uwarunkowań urbanistyki operacyjnej i koncepcji urbanistycznych,
- doktryny urbanistycznej w wyniku oceny skutków wdrażania kluczowych elementów wielkoprzestrzennej koncepcji.

Przykład projektowania rozwoju Wielkiej Kopenhagi wskazuje, jak dużą rolę w kształtowaniu przestrzeni metropolitalnej odgrywa kultura urbanistyczna społeczeństwa. Dzięki niej udało się znaleźć złoty środek między zmiennością a trwałością strukturalnych elementów przestrzeni metropolitalnej. Zmienność oznacza tu konieczność wprowadzenia do ogólnej idei urbanistycznej niezbędnych zmian pod wpływem wymienionych wyżej czynników; trwałość/stabilność to konsekwentne wdrażanie najważniejszych elementów tej idei na przestrzeni ponad półwiecza. Podobnie jak w przypadku Helsinek, mamy tu także do czynienia ze swoistą symbiozą między praktykami planistycznymi w skali regionalnej a technikami projektowania przestrzeni metropolitalnej, w których wiodącą rolę odgrywają klasyczne instrumenty projektowania architektoniczno-urbanistycznego.

3.2. Region metropolitalny Kraków–Katowice: zarys problemu i rekomendacje¹⁵

Obszary metropolitalne Katowic i Krakowa tworzą łącznie region metropolitalny o największym potencjale gospodarczym w Polsce i znaczącym potencjale w europejskiej sieci metropolitalnej. Jednak w tym przypadku, w porównaniu z sygnalizowanymi wyżej przykładami planowania i projektowania rozwoju metropolitalnego, mamy do czynienia z potencjalnym regionem metropolitalnym. Przemawiają za tym następujące okoliczności:

- niedorozwój powiązań strukturalnych między obszarami metropolitalnymi Krakowa i Katowic;
- praktycznie brak współpracy w zakresie planowania przestrzennego, studiów planistycznych i zarządzania metropolitalnego;
- brak widocznych oznak woli politycznej, aby taką współpracę podjąć.

Powstaje pytanie: jakie zagadnienia planistyczne należałoby traktować jako priorytetowe, przy założeniu, że w dającej się przewidzieć przyszłości pojawi się klimat polityczny sprzyjający takiej współpracy, a w ślad za tym podjęte zostaną kroki w kierunku budowania instytucjonalnych i merytorycznych podstaw takiej kooperacji? Wydaje się, że szczególną uwagę należałoby poświęcić tutaj następującym zagadnieniom:

- interpretacja struktury przestrzennej regionu metropolitalnego KrOM i KOM;
- transport a struktura przestrzenna regionu metropolitalnego Krakowa i Katowic;
- problemy suburbanizacji i porządkowania przestrzeni w strefach podmiejskich regionu metropolitalnego Krakowa i Katowic;
- budowanie policentryczności regionu metropolitalnego i wzmocnienie sieci powiązań strukturalnych;
- budowanie instytucjonalnych i strukturalnych podstaw współpracy w zakresie wzmocnienia regionalnego potencjału innowacyjności; węzły innowacyjności; możliwości budowania sieci powiązań między instytucjami „struktury innowacyjnej regionu metropolitalnego”;
- zasady koordynacji polityk metropolitalnych w regionie metropolitalnym Kraków–Katowice – aspekty instytucjonalne i organizacyjne.

- Stosownie do tej tematyki proponuje się rozważyć podjęcie następujących działań:
- przygotowania do konkursu na wizję rozwoju Śląsko-Krakowskiego Regionu Metropolitalnego;
 - podjęcie inicjatyw służących tworzeniu klimatu współpracy międzyregionalnej (uczelnie, urzędy marszałkowskie, wybrane samorządy lokalne) z akcentem na sieć kooperacyjną w skali potencjalnego regionu metropolitalnego;
 - badania, studia, ekspertyzy – rola KPZK (wnioski do planów zagospodarowania przestrzennego obszarów metropolitalnych i koncepcji zagospodarowania przestrzennego kraju).

Przypisy

- ¹ Por.: Antoni Kukliński, Wypowiedź w panelu dyskusyjnym oraz słowo wstępne w konferencji nt. *Kreatywna i innowacyjna Europa wobec wyzwań XXI wieku*; organizatorzy: Małopolskie Obserwatorium Polityki Rozwoju – Departament Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Wyższa Szkoła Biznesu – National-Luis University z siedzibą w Nowym Sączu, Kraków, 5–6 czerwca 2008. Dyskusji nad cytowanym pytaniem: „Czy Małopolska może zostać kreatywnym i innowacyjnym regionem?” poświęcono Sesję IV wymienionej konferencji.
- ² Dotyczy to przede wszystkim osiągnięć krajów skandynawskich w zakresie planowania i projektowania rozwoju regionów metropolitalnych.
- ³ Por.: G. Buczek, M. Grochowski, *Gminna dyskusja o metropoliach (z warszawskim wątkiem przewodnim)*, Urbanista, nr 25(65), maj 2008.
- ⁴ Por.: Scenarios on the territorial future of Europe, ESPON project 3.2.
- ⁵ Ich lista jest długa. Tu można jeszcze wymienić chociażby: rewolucję ICT (*Information and Communication Technology*), krystalizowanie się nowego społeczeństwa wiedzy, „społeczeństwa otwartego”, „społeczeństwa sieci”, wielokulturowość, polaryzację przestrzeni, „przestrzeń przepływów”, różne przejawy kryzysu ekologicznego itp.
- ⁶ Coraz częściej spotyka się tu określenia, które nawiązują do terminologii stosowanej przy „zbiorach rozmytych”.
- ⁷ W tej części artykułu autor wykorzystał niektóre partie tekstu opublikowanego [w:] Z.K. Zuziak, *Podejścia strukturalne w planowaniu obszarów metropolitalnych*, [w:] T. Markowski (red.), *Planowanie i zarządzanie w obszarach metropolitalnych*, Biuletyn KPZK, PAN, z. 221, Warszawa 2005.
- ⁸ Por.: Z.K. Zuziak (1998).
- ⁹ Por.: Z.K. Zuziak, *Podejścia strukturalne w planowaniu obszarów metropolitalnych*, *op. cit.*
- ¹⁰ Przeglądu wymienionych konceptów dokonuje T. Markowski, *op. cit.*
- ¹¹ T. Markowski, T. Marszał, *Metropolie i obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, KPZK PAN, Warszawa 2006, s. 14.
- ¹² *Ibidem*, s. 15.
- ¹³ Por.: Z.K. Zuziak, *Sterowanie procesami suburbanizacji w obszarze wzajemnych oddziaływań Katowic i Krakowa – Spojrzenie z Krakowa*, Czasopismo Techniczne, z. 15-A/2005, Wyd. PK, Kraków 2005.
- ¹⁴ Por.: J. Godlewski, *Wizja Helsinki 2050*, Urbanista, nr 2(62), luty 2008.
- ¹⁵ Por.: Z.K. Zuziak, *Sterowanie procesami suburbanizacji ...*, *op. cit.*

1. Małopolska (*lesser Poland*) metropolitan space and the network society

1.1. Questions

In his opening speech at the recently organized conference entitled *Creative and Innovative Europe in the Face of the 21st Century Challenges*, Professor Antoni Kukliński stated a few fundamental questions, amongst which one is of particular importance to our discussion today: “Can Małopolska become a creative and innovative region?”¹ Let us develop that question focusing on its spatial aspects. Following that path, we may ask:

What are the conditions and intellectual, structural and institutional chances that the space of Małopolska will meet the competitive challenges of the first half of the 21st century?

A question thus formulated means that in the series of further questions helping to clarify our vision of Małopolska competitive space more specifically defined, we should emphasize the changes in the broadly understood urban awareness. Thanks to those changes, actions affecting the development of Małopolska settlement structure will be more rational and creative at the same time, i.e. transferring the postulate of innovative economy into the sphere of spatial structures and behaviour. In other words, amongst further questions, the first place must be occupied by the question about the necessary conditions and chances to introduce methods, techniques and urban design tools favouring creative thinking into the practice of regional development management. That means, in turn, that in practical actions, our urban thinking must, to a higher degree than before, be supported by theoretical concepts interpreting urban reality and draw from the accomplishments in the art of urbanism which were successfully implemented in the countries of the highest level of economic innovation – also in the sphere of spatial management². This way we have come to the conclusion that a discussion on the management of metropolitan regions must include questions pertaining to the latest theoretical concepts on the nature of metropolitan space and the network that gives it structural features as well as on the possibility of a certain kind of “technological transfer” in the field of methods and techniques of designing far-reaching metropolitan region development visions. An example of this sort of research are the concepts of the Scandinavian urban and region studies showing directions for implementing the idea of “liquid urban reality” into the practice of our profession.

1.2. Perspectives, processes, concepts

The heated debate that surrounds the Metropolitan Act has caused that the main focus of the discussion on metropolitan development has been shifted considerably towards institutional issues as well as instrumental aspects of spatial development and management³. These are important, one might even say – fundamental, problems for implementing a rational spatial policy in the metropolitan scale. However, the dominant aspect of this discussion seems to be pushing aside other, equally important, problems of metropolitan spatial structures development, all the more visible from the perspective of international projects addressing the issue of the competitiveness of European space⁴. I suggest, therefore, considering the problems of controlling metropolitan development precisely from this broader perspective, hoping that it will help us find more balanced proportions between the operational, tactical and strategic aspects of metropolitan spatial policy, and at the same

time complete the pragmatic stream of the metropolitan debate with elements of urban theory without which today it would be difficult to defend the rationality of planning decisions adopted in the supra-local scale.

Metropolization, suburbanization and similar processes taking place in the global scale⁵ make us experience the urban space through the medium of more and more complex, illegible⁶ and difficult to interpret matter forms and urban structures as well as structure-making processes. The result is appearance of new philosophical concepts of space and planning methods of regulating the spatial change in its arrangement. Spotting this relation is by no means a discovery, yet the awareness of the consequences it has for the urban design tools of the trade is less universal. Metaphors of liquidity permeate to various fields of knowledge. They play an important role in the notional apparatus and theoretical concepts expressing the complexities of mutual references between a social process and an urban spatial form. David Harvey sees the essence of urbanism in these relations, and Manuel Castells, following that path, is looking for new interdependencies between the phenomena characteristic of the “network society” and the urban structural transformations taking place in the “space of flows.”

1.3. Spatial planning and metropolitan regions’ competitiveness

Contradictions and paradoxes attributed to the urban “space of flows” and concepts of “network society” do not free urban designers from the obligation to search for practical solutions for the tools-of-the-trade questions with which metropolitan planning and management are faced in the situation of “urban liquidity.” Observation of urban life forms in the “network society” leads to the following generalizations pertaining to urban and regional space:

- New structures and forms of accommodation and the new urban life style require new concepts and ways of interpreting, recording and regulating the change taking place in the “space of flows.”
- In the present stage of Europe metropolization, instances of competition between metropolises will impose not only implementing urban spatial policies in the scale of the metropolitan region, but with time they will also force us into going beyond the already classic practices of metropolitan development management.
- In new approaches, characteristic of the leading EU countries, competition between metropolitan regions becomes especially important. The above requires taking steps in order to include the term of metropolitan region in the new concept of the spatial development of the country.

2. Structure of Metropolitan Space⁷

2.1. Structure and the metropolitan network

Metropolitan structure is another stage in the development of spatial form sustaining the urban life. It reflects such phenomena of modern civilization as: globalization, ICT (information and communication technology) development, suburbanization, creation of functional network connections between cities, dominant position of the motor vehicle transportation, deregulation (dominance of neo-liberal doctrines in the political and

economic life), dominance of competitive behaviour over cooperation, or, finally, crisis of centrality (dominance of centrifugal forces over centripetal ones in the structure-making processes dynamics)⁸.

Interpretation of the metropolization processes and spatial structure of metropolitan areas requires addressing the problem of defining the term of metropolitanism. When we are trying to clean up the issues of terminology, the question about the relations: metropolitan region and the city – metropolis, immediately comes to mind. Considerations of this type are not merely academic exercise. They have practical, tool-of-the-trade consequences for the principles of interpreting the metropolitan network hierarchy (levels of metropolitanism), and to a certain extent also for the criteria of metropolitan areas delimitation. The question then comes to mind about how the theory of urbanism may assist the practical shaping and implementation of urban and metropolitan policies. What principles should be applied in controlling the processes of change taking place in urban space? Implementation of regional and local cohesion policy is to counteract the tendencies of its polarization and fragmentation, but putting together “broken pieces” of the metropolitan space into a logically coherent whole requires also integrating and coordinating urban strategies of various entities operating within the framework of these rather vague structures.

Polish metropolises are only entering the preliminary stage of suburbanization and metropolization. Metropolization is a functional term. Meaning the development of a metropolis, forming of metropolitan areas and urban regions as well as development of regional network systems. The consequences of these phenomena for spatial order and practical implementation of sustainable development principles will be more and more serious. In this context no one should be surprised by the thesis that in the urban reality which we describe in the “space of flows” and which we refer to the “network society,” more and more important task is planning and designing urban structures and forms in the new metropolitan space.

2.2. Metropolitan space – problems of delimitation

Most of the terms used in urbanism and spatial planning may be understood in many ways. The term: *metropolitan space* is no exception to this rule. For urban and region designers it is first of all the effect of the process of metropolization, subject of the regional policy in the big scale, and the subject of the urban policy with reference to the territory considered the metropolitan area or region.

Kazimierz Trafas (2003) uses the term *metropolitan space* almost interchangeably with the term *metropolitan area*. At the same time he characterizes the features of such space: “*Metropolises are organisms which are becoming more and more extended, yet discontinuous in space. This territorial expansion is accompanied by internal structural and functional diversity, which makes for a more and more complex space, and that is becoming their immanent feature. For metropolitan areas inhabitants, that means numerous economic, social and cultural opportunities offered by the metropolis.*” [12, p. 96].

Methodological problems connected with determining the boundaries of metropolitan areas and urban agglomerations have been of interest for geographers, regional economists, statisticians and spatial planners for a long time. A survey of various methods of delimiting metropolitan areas⁹ leads to the conclusion that a compromise should be sought here between three goals/tasks:

- identification of a metropolitan network of structural connections in the regional and supra-regional “space of flows”;
- determination of the territorial area on which metropolitan spatial structure and function occur, which structure and functions should be served by the metropolitan area land use plan;
- determination of the area that could be the subject of the metropolitan management.

The source of a serious methodological problem in the delimitation procedures of the area which could be considered a space of metropolization and suburbanization is the nature of those structure-making processes – networking and spatial discontinuity. Globalization processes blur the boundaries of the areas in which take place the metropolitan functions especially important for the “competitive game” in the international scale. As a result, for explaining modern urban phenomena, more and more important are the networking, theoretical concepts of “motor regions,” concepts of cities-regions, urban regions, urbanized regions, concepts of “between-city” (*Zwischenstadt*), (Sievverts T., 2001), as well as interpretations using the so called “cluster phenomena” to describe the spatial aspects of market transactions and links of cooperation¹⁰.

Tadeusz Markowski and Tadeusz Marszał point out that “the term of metropolitan area is of a fairly theoretical, abstract and fuzzy character”¹¹. They define the metropolitan area as: “*a settlement layout characteristic of big cities (monocentric or polycentric, composed of many settlement units and areas of high urbanization level)*”:

- encompassing a zone of considerable direct range of everyday impact (work and living places) as well as areas of growth potential;
- where processes of metropolization are taking place and there is sufficient accumulation of (substitutive) activities complementing the main centre’s metropolitan functions (localization of metropolitan functions);
- of a high level of internal functional integration (strong functional relations); with a well developed network of transportation”¹².

We can then assume that the delimitation techniques applied in planning practice only to small extent reflect the essence and range of phenomena which are the subject of metropolitan policy. Unfortunately, the reverse relation also seems true. Practical usefulness of theoretical concepts constructed by regional economics might then be questioned if they are not followed by tool-of-the-trade solutions, translating the networks of structural connections into recording techniques that could be used in the course of drawing up the metropolitan area land use plan.

Delimiting a metropolitan area for planning purposes, we should not disregard the subject structures: the real and potential institutional/decision-making structures, and we should take into account the possibilities offered by the statistical information resources as well as the willingness to cooperate on the part of the communes comprising the delimited area. Legislative result of the on-going debate on institutional solutions in that matter will also be important.

3. Spatial planning and designing european metropolitan regions

3.1. Designing metropolitan region development – “technological transfer”

There are a few reasons why designing development in the scale of a metropolitan region becomes an important spatial planning and metropolitan management issue. At least four clusters of issues deserve to be paid special attention:

1. Theoretical interpretations emphasizing the importance of the effect of synergy in regional policy-making, i.e. the questions of benefits arising from the heightened competitiveness potential of metropolitan regions (when compared to individual metropolitan areas) and better chances of domination on the “metropolitan market;” the role of their demographic, innovative and political potential.
2. The role of metropolitan regions in the EU territorial policy-making in the light of the provisions of the Territorial Agenda of the EU (Leipzig, 25–27 May 2007), which recommends: *“promotion of urban regions, clusters of competition and innovation, through a policy of cooperation and innovation, and especially through creation of innovative centers of cooperation between the business community, scientific community and administrations”*.
3. Practical experience in the sphere of regional development management, with special emphasis put on the cooperation between local government units within the framework of a metropolitan region. Amongst European case studies of cooperation within the framework of a metropolitan region (visions of development, common investment projects), the region called “the Saxon Triangle,” together with its planning and managerial experience, could be a valuable source of inspiration for the Silesia-Kraków region¹³.
4. The role of urbanism in designing the metropolitan region development and the interdependencies that are visible against that background between spatial planning in the metropolitan scale and urban planning.

The last issue might be a particularly interesting subject for discussion in the community of architects-urban designers dealing with questions of development design in the metropolitan scale. The accomplishments of the Scandinavian urban and region design in this matter might be the subject of a “technology transfer” to our urban and region design that is by all means recommended. Recently, the debate on the accomplishments in development design of two regions has drawn planners’ special attention:

- the Helsinki Metropolitan Region,
- Öresund – Copenhagen – Malmö Metropolitan Region.

In both of these case studies we are presented with innovative solutions in combining classic spatial planning methods in metropolitan scale with urban design in a large-area scale in such a way that the discussion on the vision of metropolitan development goes far beyond abstract theoretical models and pragmatic arrangements pertaining to the principles of metropolitan spatial policy-making and the set of tools for controlling metropolitan development. It finds an interesting foundation in the search of a new urban form illustrated by architectural and urban concepts. In the case of the Helsinki metropolitan region, publications on the results of the *Helsinki 2050 Vision* competition are of particular interest¹⁴. In the Öresund Metropolitan Region in turn, we may follow the way in which the concept of the Greater Copenhagen regional plan, now almost a classic in European region design study, evolved in reaction to changes:

- in the strategic situation of this region of Europe,
- in the spatial planning system in Denmark and Sweden,
- in the conditions of operational urbanism and urban concepts,
- of the urban doctrine which resulted from the evaluation of the consequences arising from the implementation of the key elements of the large-area concept.

The case study of the Greater Copenhagen development design indicates how important in metropolitan space shaping is the urban culture of the society. Due to its high level, it was possible to find a compromise between the variable and stable structural elements of the metropolitan space. Variability means here the necessity of introducing into the general urban idea the unavoidable changes resulting from the above-mentioned factors; stability is the consistent implementation of the most important elements of this idea for over half a century. Similarly to the Helsinki case, we can see here a “symbiosis” of a kind between planning practices in regional scale and metropolitan space design techniques in which classic architectural and urban design instruments play the leading role.

3.2. Kraków–Katowice metropolitan region: outline of the problem and recommendations¹⁵

The Katowice and Kraków metropolitan areas make up jointly a metropolitan region of the largest economic potential in Poland and of a considerable potential in the European metropolitan network. However, in this case we are taking about a potential metropolitan region, when compared to the case studies of metropolitan development planning and design discussed above. The following circumstances support the thesis:

- underdeveloped structural connections between the Kraków and Katowice metropolitan areas;
- practically non-existing cooperation as far as spatial planning, planning studies and metropolitan management are concerned;
- no visible signs of political will to undertake such cooperation.

A question arises: which planning issues should be treated as a priority if we assume that in the foreseeable future there will be favourable political climate for such cooperation, and, in consequence, steps will be taken in order to build institutional and substantive foundations for such cooperation? It seems that the following issues should be paid special attention:

- Interpretation of the KrOM and KOM metropolitan region spatial structure;
- Transportation and the Kraków and Katowice metropolitan region spatial structure;
- Problems of suburbanization and structuring spatial development in the Kraków and Katowice metropolitan region suburban zones;
- Supporting polycentric development of the metropolitan region and strengthening the structural links network;
- Building institutional and structural foundations for cooperation in strengthening the regional potential for innovation; Innovation hubs; Possibilities of building networks of links between institutions of the “metropolitan region innovation structure”;
- Principles of coordinating the metropolitan policies in the Kraków–Katowice metropolitan region – institutional and organizational aspects.

As far as the above issues are concerned, it is suggested considering the following actions:

- Preparing a competition for a vision of the Silesian-Kraków Metropolitan Region development;

- Undertaking initiatives to create a climate of inter-regional cooperation (institutions of higher education, marshal's offices, selected local governments) with the emphasis put on the cooperation network in the scale of the potential metropolitan region;
- Research, Studies, Expert Reports – the role of KPZK (*Committee for the Spatial Development of the Country*) (Proposals for the land use plans of the metropolitan areas and the country land use concept).

Notes

- ¹ See: Antoni Kukliński, His contribution in the discussion panel and the opening speech at the conference *Creative and Innovative Europe in the Face of the 21st Century Challenges*; Organizers: Małopolska Observatory of Development Policy – Małopolskie Voivodship Marshal Office, Department of Regional Policy (*Małopolskie Obserwatorium Polityki Rozwoju – Departament Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego*), Wyższa Szkoła Biznesu National-Luis University in Nowy Sącz, Kraków 5–6 June 2008. Session IV of the above mentioned conference was devoted to the discussion of the quoted question: “Can Małopolska become a creative and innovative region?”.
- ² That refers mostly to the accomplishments of Scandinavian countries in planning and designing metropolitan regions development.
- ³ See: G. Buczek, M. Grochowski, *Gminna dyskusja o metropoliach (z warszawskim wątkiem przewodnim)*, *Urbanista*, No. 25(65), May 2008.
- ⁴ See: Scenarios on the territorial future of Europe, ESPON project 3.2.
- ⁵ Their list is long. Here one might mention e.g. ICT (*Information and communication technology*) revolution, crystallization of a new knowledge society, “open society”, “network society”, multiculturalism, polarization of space, “space of flows”, various symptoms of ecological crisis etc.
- ⁶ Terms associated with the terminology of “fuzzy sets” are more and more frequently used.
- ⁷ In this part of the publication the author uses some parts of the text published [in:] Z.K. Zuziak, *Podejścia strukturalne w planowaniu obszarów metropolitalnych*, [in:] T. Markowski (editor), *Planowanie i zarządzanie w obszarach metropolitalnych*, KPZK, PAN Newsletter; issue. 221, Warszawa 2005.
- ⁸ See: Z.K. Zuziak (1998).
- ⁹ Por.: Z.K. Zuziak, *Podejścia strukturalne w planowaniu obszarów metropolitalnych*, [in:] T. Markowski (editor), *Planowanie i zarządzanie w obszarach metropolitalnych*, KPZK, PAN Newsletter; issue 221, Warszawa 2005.
- ¹⁰ T. Markowski makes a survey of the listed concepts, *op. cit.*
- ¹¹ T. Markowski, T. Marszał, *Metropolie i obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, KPZK PAN, Warszawa 2006; p. 14.
- ¹² Markowski T., Marszał T., *op. cit.*, p. 15.
- ¹³ See: Z.K. Zuziak Z.K., *Sterowanie procesami suburbanizacji w obszarze wzajemnych oddziaływań Katowic i Krakowa – Spojrzenie z Krakowa*, [in:] *Rola planowania przestrzennego w świetle polityki spójności Unii Europejskiej*, Czasopismo Techniczne issue 15-A/2005, CUT Publishing House, Kraków 2005.
- ¹⁴ See: Godlewski J., *Wizja Helsinki 2050*, *Urbanista*, No. 2(62), February 2008.
- ¹⁵ Por.: Zuziak Z.K., *op. cit.*

Literatura/Bibliography

- [1] Buczek G., Grochowski M., *Gminna dyskusja o metropoliach (z warszawskim wątkiem przewodnim)*, Urbanista, nr 25(65), maj 2008.
- [2] Castells M., *Spoleczeństwo sieci*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- [3] Godlewski J., *Wizja Helsinki 2050*, Urbanista, nr 2(62), luty 2008.
- [4] Harvey D., *The Condition of Postmodernity, An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Basil Blackwell, Oxford 1989.
- [5] Jałowicki B., *Globalny świat metropolii*, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa 2007.
- [6] Jakubowska P., Kukliński A., Żuber P. (ed.), *The Future of European Regions, Ministry of Regional Development*, Warsaw 2007.
- [7] Kukliński A., Skuza B., *Europe in the Perspective of Global Change, The Polish Association for the Club of Rome*, Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Warsaw 2003.
- [8] Markowski T., Marszał T. (red.), *Metropolie, obszary metropolitalne: problemy i pojęcia podstawowe*, Polska Akademia Nauk, KPZK, Warszawa 2006.
- [9] Sassen S., *Globalizacja. Eseje o nowej mobilności ludzi i pieniędzy*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- [10] Scenarios on the territorial future of Europe, ESPON project 3.2.
- [11] Sieverts T., *Zwischenstadt*, Basel: Birkhauser, 1997.
- [12] Trafas K., *Układ metropolitalny a bipolarny (na przykładzie aglomeracji Krakowa i Katowic)*, [w:] Z. Ziolo (red.), *Bipolarny rozwój aglomeracji – kierunki rozwoju układów bipolarnych*, Biuletyn KPZK PAN, z. 209, Warszawa 2003.
- [13] Zipser T., *Aktualna doktryna urbanistyczna wśród ślepych uliczek*, [w:] T. Ossowicz, T. Zipser (red.), *Urbanistyka w działaniu: teoria i praktyka*, Urbanista, Warszawa 2006.
- [14] Zuziak Z.K., *Ekologiczne definiowanie urbanistyki*, Czasopismo Techniczne, z. 14/2007, seria Architektura, z. 7-A/2007, Wyd. PK, Kraków 2007.
- [15] Zuziak Z.K., *Sterowanie procesami suburbanizacji w obszarze wzajemnych oddziaływań Katowic i Krakowa – Spojrzenie z Krakowa*, Czasopismo Techniczne, z. 15-A/2005, Wyd. PK, Kraków 2005.
- [16] Zuziak Z.K., *Plany i projekty dla obszarów metropolitalnych*, [w:] E. Węcławowicz-Bilska i Z. Zuziak (red.), *Planowanie przestrzenne a wyrównywanie szans w obszarach rozszerzonej Unii Europejskiej*, Czasopismo Techniczne, Wyd. PK, Kraków 2005.
- [17] Zuziak Z.K., *Podejścia strukturalne w planowaniu obszarów metropolitalnych*, [w:] T. Markowski (red.), *Planowanie i zarządzanie w obszarach metropolitalnych*, Biuletyn KPZK, PAN, z. 221, Warszawa 2005.